OSVRT NA DON FRANINU KORESPONDENCIJU I PREZENTACIJA KNJIGE »KORESPONDENCIJA — CORRESPONDANCE FRANE BULIĆ-HIPPOLYTE DELEHAYE«

Drago Šimundža

I. *Osvrt na Bulićevu korespondenciju*

Uputivši se putem znanstvenika, Bulić je, poput velikih kulturnih djelatnika, štono riječ, bio polivalentan u svom angažmanu; odgovorno je i cjelovito pristupio svojemu poslu.

Značajan segment njegove djelatnosti predstavljaju njegova poznanstva, veze i kontakti — u prvom redu pismeni — s uglednim ustanovama, kulturnim krugovima i poznatim ličnostima njegova doba. To je tako važan vid don Franina angažmana da je i on sam mnogo do njega držao.

U širokoj perspektivi razvoja i afirmacije naše arheološke znanosti, tada još u povojima, kakvu je u svom entuzijazmu, stručnosti i vidovitosti zacrtao, don Frane je u isto doba često vršio ulogu istraživača i tumača bogatih otkrića, pisca i izdavača *Bullettina* te uz to, kao ravnatelj Muzeja i voditelj zamašnih radova, glavnog organizatora i planera, prikupljača sredstava i višestrukog korespondenta, prema tomu kako su i koliko su od njega zahtijevali posao i organizacija iskopavanja, konzerviranja, znanstvene obrade i prezentacije naših starina.

U sklopu svega toga treba gledati i na Bulićevu korespondenciju. Riječ je tu o važnom aspektu aktivnosti koji je na više razina — administrativno-službenoj, arheološko-znanstvenoj, kulturno-povijesnoj — pouzdan izvor za upoznavanje don Frane i njegova djela, zatim za praćenje i utvrđivanje razvojnih putova naše arheologije i s njom širih veza i odnosa, te konačno važan pokazatelj evropskog zanimanja za solinska starokršćanska i starohrvatska istraživanja i otkrića.

Općenito možemo kazati, kako je teklo Bulićevo djelo, tako je rasla i njegova korespondencija. Pri tomu ga je, napomenimo, izdašno pomagalo njegovo izvrsno poznavanje stranih jezika. Kao iskren rodoljub, koji se na položaju ravnatelja gimnazije radije odriče svoje karijere nego rodo-

ljubne dužnosti, Bulić se svugdje gdje je bilo moguće služi svojim hrvatskim jezikom; i strancima, ako znaju, piše hrvatski.[1] Ali kada mu to, zbog stranog slušateljstva ili čitateljstva, dotično svojih korespondenata, nije bilo moguće, on se u cilju promidžbe i afirmacije naše arheologije i opće kulture služi stranim jezicima: francuskim, talijanskim, njemačkim ili latinskim. Vješt interdisciplinarnim područjima i odgovarajućem stručnom nazivlju, vrlo često u istom pismu — prema interesu i zanimanju korespondenta, odnosno ovisno o arheološkom nalazu ili predmetu o kojemu piše — upotrebljava naizmjenično tehničke izraze i poznatije izričaje na jeziku na kojemu su dotični nazivi u stručno-tehničkom smislu najuhodaniji. Naše toponime i specifično naše nazivlje uvijek ostavlja u hrvatskom obliku.

Činjenica je — što smo već napomenuli — da je sam Bulić uočio važnost i ulogu svoje korespondencije, i to ne samo u aktu pisanja ili čitanja nego baš u njezinu kulturno-historijskom smislu. Zato je vrlo brižno čuvao i bilježio poštu koja mu je stizala, sabirao je odgovarajuću građu i stavljao svoje bilješke na marginama. Sve je to savjesno numerirao i predmetno razdijelio, složio u sveske i ostavio u baštinu kulturnim ustanovama u kojima je radio i živio: Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Splitu, Arheološkom muzeju u Splitu i starom konzervatorskom, danas Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu.

Dakako, osim tih spomenutih fondova postoje i drugi arhivi i zbirke, javne i privatne, u našoj zemlji i inozemstvu, u kojima se nalaze don Franini dopisi i informacije, konzultativni razgovori i pismeni odgovori. Sigurno je, spomenimo i to, jedan dio Bulićeve korespondencije nestao, s vremenom se zagubio i možda zauvijek izgubio. Jer, koliko god je don Frane bio pedantan i točan u svom dopisivanju, kako to upozorava don Ivan Ostojić, rijetko je osim od uredovnih dopisa čuvao koncepte ili kopije svojih sastava i pisama koje je drugima upućivao.[2] Zbog toga je vjerojatno jedan dio njegove prepiske propao,[3] a i ona koja se čuva razasuta po svijetu teško je pristupačna i dostupna.

S obzirom na predmet ili karakter pojedinih Bulićevih dopisa i otpisa, pisama, razglednica, dopisnica i bilježaka, cijela se njegova korespondencija može globalno svrstati u onu službenog ili službeno-administrativnog karaktera, zatim na onu, široko shvaćeno, znanstveno-informativnog, uglavnom arheološko-povijesnog, hagiografskog i opće-kulturološkog sadržaja. Koji put se tu radi o informaciji, polemici, mišljenju ili planiranju članka, nastupa ili iskapanja. I konačno, važan segment Bulićeve korespondencije, što je sasvim razumljivo, zauzimaju njegova prijateljska, privatna, recimo tako, intimistička pisma, dopisi i obavijesti.

U biblioteci Centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu pohranjena je obilna građa — različite znanstveno-arheološke, kulturno-povijesne, in-

[1] U svom pismu bolandistu Paulu Peetersu Bulić piše hrvatski, jer je Peeters naučio hrvatski da bi se mogao služiti hrvatskom literaturom (usp. Ivan Ostojić [priredio], *Korespondencija-Correspondance Frane Bulić-Hippolyte Delehaye, Crkva u svijetu,* Split, 1984, pismo 233).
[2] Ivan Ostojić, nav. dj., str. 9.
[3] Nav. dj., str. 11—12.

formativne, savjetodavne, polemičke i, naravno, privatno-prijateljske naravi — koja je pisana u vezi sa starokršćanskim, uglavnom solinskim iskapanjima, u prvom redu o solinskim mučenicima i njihovoj povijesno-hagiografskoj pozadini, dotično, i šire od toga, o sveukupnim istraživanjima i utvrđivanju materijalne i povijesne istine. Bulić je oporučno spomenutoj biblioteci ostavio 27 debelih svezaka, kronološki svrstanih od 1880. do 1934. godine, pod zajedničkim naslovom *Salona Christiana — Quaestio de martyribus Salonitanis*.[4] Uz obilnu prepisku o samom predmetu u tim se svescima čuvaju razni odgovarajući materijali: pisma, zabilješke, rasprave, brošure, leci, novinski istrišci, kao i don Franine opaske i bilješke. U svakom su svesku brižno složeni i numerirani pojedini elementi; svaka jedinica nosi svoj broj od 1 pa dalje. Najviše jedinica ima XIX. svezak u kojemu su sabrani spisi iz 1920. i 1921. godine; u njemu ih je ukupno 186.[5]

U drugom spomenutom fondu, u Arheološkom muzeju u Splitu, pohranjena je najvećim dijelom don Franina službena i stručna korespondencija, direktno ili indirektno vezana uz tu uglednu ustanovu s kojom je on bio vezan više od pola stoljeća. Kao što je poznato, podigao je novu zgradu i bio ravnatelj Muzeja od 1883. do 1926. godine, praktično je znanstveno i afektivno cijelog svog vijeka živio i osjećao sa »svojim muzejom«. Iz nekih jedinica njegove korespondencije jasno je kako mu je bilo teško napustiti ravnateljstvo i odreći se brige za ustanovu za koju je tako predano radio i živio.

U trećem fondu, u »Bulićevu ormaru« u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu, nalazi se također predmetno vrlo različita, službena i kulturno-historijski važna korespondencija vezana uz konzervatorsku problematiku i primarni karakter ove ustanove. Jer, kao što je poznato, Bulić je uz ostale brige vodio i brigu konzervatora. Organizirao je radove i trudio se oko konzerviranja arheoloških relikata i kulturno-historijskih spomenika. Zato je i na tom području vodio korespondenciju, te u povojima našega konzervatorskog umijeća pridonio razvoju te za arheologiju i uopće za kulturno-povijesnu ostavštinu važne tehnike čuvanja i očuvanja kulturne prošlosti. S tim u vezi, eto, i u ovoj se u našemu gradu zaslužnoj ustanovi čuva jedan dio Bulićeve dopisne ostavštine.

Ta ostavština u cjelini predstavlja jasno svjedočanstvo don Franina truda i zalaganja, rada, poteškoća, nadanja i uspjeha. Bulić je na sve strane slao svoje poštanske pošiljke, a isto tako je i njemu sa svih strana pošta stizala. Među njegovim starijim poznanicima još uvijek se prepričava jedna anegdota, koja potvrđuje don Franin ugled i poznanstvo. Kažu da su u njegov stan u Splitu dolazila pisma naslovljena samo njegovim imenom: Don Frane Bulić. Dapače, prema spomenutoj anegdoti o pismima, spominje se jedno koje je stiglo iz Amerike s nepotpunom

[4] Uz ovaj zajednički naslov neki svesci imaju svoje tematske podnaslove, na primjer I. svezak ima podnaslov *Coemeterium Manastirine*, II. svezak *Coemeterium Marusinac*.

[5] Usp. I. Ostojić, nav. dj., str. 10, bilješka 2.

adresom: *Don Frane Bulić, Austrija.* — Možda se u tome malo anegdotski pretjeruje, ali se time — pri čemu je korespondencija značajan element — izvrsno osvjetljuju don Franina poznanstva i veze sa svijetom.

Uz ugledne institucije i njihove predstavnike, među najčešćim don Franinim sudopisnicima susrećemo poznate svjetske znanstvenike koji su se često s Bulićem konzultirali, kao što su, na primjer, prof. arheologije G. B. de Rossi i Jacques Zeiller, zatim bolandist Hippolyte Delehaye i hagiograf Germain Morin.

Završavajući ovu kratku informaciju, upozorio bih da ovaj vid Bulićeve neumorne aktivnosti, dosada malo spominjan i istraživan, zaslužuje ozbiljnu pažnju. Dakako, u cjelini — i nakon objavljene dopisne građe, o čemu ćemo u nastavku govoriti — zahtijeva daljnju obradu i sustavniju valorizaciju. To više što istodobno u svojim raznim ravninama i slojevima otkriva široke aspekte ne samo Bulićeva rada i djelovanja nego i njegova značaja i utjecaja, društveno-kulturnih okolnosti i raznolikih relacija u vezi s njegovim životom i djelom, razvojem naše arheološke znanosti i njezinom afirmacijom u svijetu.[6]

II. *Prezentacija knjige »Korespondencija — Correspondance Frane Bulić — Hippolyte Delehaye« (izd. Crkva u svijetu, Split, 1984.)*

Ovog se ljeta (1984.) u izdanjima *Crkve u svijetu* pojavila prva knjiga Bulićeve korespondencije, koju je sabrao dr. Ivan Ostojić. Ostojićev je rad bio davno gotov. Nekoliko godina je čekao. Dapače, don Ivan ga je nudio raznim izdavačima, pa čak i bolandistima. Kad stvari zbog financijskih razloga nisu išle, uredništvo *Crkve u svijetu,* na preporuku nadbiskupa Franića, prihvatilo je obavezu da će se pobrinuti i sabranu građu tiskati.

Dru Ostojiću se, a poslije i meni kao uredniku, nametalo pitanje kako pristupiti Bulićevoj korespondenciji, dotično kako započeti s njezinim objavljivanjem: da li ići kronološkim redom zahvaćajući širu građu, ili predmetno obuhvaćajući različita doba i korespondente, ili pak svodeći pojedine segmente na važnija područja i glavne sudopisnike? Priređivač se sasvim opravdano odlučio za ovaj zadnji model. On je sabrao, koliko je bilo moguće, prepisku između Bulića i Delehayea kao i nekoliko pisama njihovih bliskih suradnika, koja su po sadržaju i relaciji usko vezana uz predmetnu građu i glavne korespondente. Ja sam se, kao urednik, shvativši da je Bulićeva korespondencija važna i obilna, opredijelio za poseban serijski niz te sam u tu svrhu determinirao opći naslov *Correspondentia Buliciana* i pod njim objavio spomenuto izdanje, označivši ga kao prvi svezak.

[6] Potrebno je napomenuti da onih 27 svezaka u biblioteci Centralnog bogoslovskog sjemeništa u Splitu, i nakon rada dr. Ivana Ostojića, čeka svoju sustavnu obradu i možda svoju magistarsku ili doktorsku radnju. Sjemenišni fond ima nekoliko kopija don Franinih dopisa, dosta različitih materijala i dokumenata u vezi s predmetom i oko 1200 dopisnih jedinica upućenih na Bulića.

U ovoj je prvoj knjizi, dakle, sabrana prepiska između Bulića i Hippolytea Delehayea (1859—1941), belgijskog autora brojnih studija i kritičkih izdanja.[7] Jedan i drugi, i Bulić i Delehaye, bili su izravno zainteresirani za starokršćansku i klasičnu arheologiju i epigrafiku, posebno za starine i don Franine rezultate u Solinu. Zbog toga su punih četrdeset godina razmjenjivali dopise, zajednički se savjetovali, jedan drugome upućivali prijateljske vijesti i znanstvene informacije. Sve je to dio ove objavljene građe, koja osvjetljuje ne samo njihove uspjehe i postignuća nego jednako tako i želje i planove; unosi potrebno svjetlo u njihov rad i zalaganje, u njihove rasprave i polemike u vezi sa solinskim otkrićima, pokazuje zajednička gledišta i međusobne utjecaje u izradi i doradi pojedinih njihovih priloga i znanstvenih rasprava.

Ovaj prvi svezak Bulićeve korespondencije tretira, uglavnom, problematiku solinskih starokršćanskih otkrića. Većim dijelom je uzet iz fonda *Salona Christiana — Quaestio de Martyribus Salonitanis.* Glavna mu je dakle tema, ako se to u ovakvoj epistularnoj gradnji može i smije reći, hagiografska arheologija. No uz tu središnju nit vežu se i interferiraju različita povijesna, kulturološka, hagiografska i šira znanstvena pitanja, rasprave i suradnja, vezani uz dvije naslovne ličnosti i njihova istraživanja, dotično uz široka područja povijesnih i arheoloških, u prvom redu naših domaćih kretanja i postignuća. U njoj je mnoštvo podataka o našim ljudima i raspravama, o našoj kulturnoj baštini i njezinu vrednovanju, o važnosti Bulićevih uspjeha za svjetsku znanost i povijesne zaključke. Dok, s jedne strane, zbog redovito veće intimnosti i otvorenosti u pismu nego u javnom govoru, sabrana građa u ovomu svesku otkriva ne samo faktično stanje nego i intimne planove i želje nestora naše arheologije, njegove bojazni i nade, uzroke i razloge njegovih prosvjeda, nastupa i rasprava — sve što je razmišljao i snivao, što ga je motiviralo i pokretalo — s druge strane, budući da formalno i materijalno prati rađanje i razvoj naše arheološke znanosti, istodobno odražava opće društveno i kulturno stanje toga doba, zahvaća u šire probleme i prilike svjedoči kako se rađala i afirmirala.

Tretirano je izdanje zamišljeno i tiskano dvojezično. No zbog toga što nema popularni ili memoarski karakter nego je znanstveno dokumentarne funkcije samo su uvodni dijelovi cjelovito na hrvatskom i francuskom (jeziku) objavljeni, dok je glavni korpus korespondencije tiskan na jezicima korespondenata. Tako je, budući da su se Bulić i Delehaye dopisivali na francuskom, većina dopisnih jedinica tiskana na tom jeziku, a samo je nekoliko pisama uvršteno na njemačkom i hrvatskom izvorniku.

Dopisne jedinice nisu, dakle, prevođene; ali je zato, da bi čitateljima bio olakšan posao pri služenju ovim izdanjem, ispred svake umetnut kratki sažetak sadržaja dotičnog dopisa. Vremenski raspon objavljene korespondencije teče od 1893. do 1934. godine.

Ukupno je u ovom prvom svesku sabrano 286 dopisnih jedinica. Od toga glavnina, tj. 259 jedinica, pripada dvojici naslovnih korespondenata, a

[7] I. Ostojić, nav. dj., str. 10.

ostalih 27 dopisa njihovim prijateljima i suradnicima. Posljednje pismo je obavijest Delehayeu o don Franinoj smrti, potpisano od supruge njegova sinovca, gospođe Vinke Bulić.

S obzirom na brojčani odnos dopisa, don Franinih je 88, a Delehayeovih 171. To pokazuje da su se mnoga don Franina pisma upućena Delehayeu izgubila.

Svaka je jedinica tehnički određena kao zasebna cjelina. Ona stoga nosi svoj redni broj u knjizi prema kronološkom načelu, od 1 do 286, koliko je predložaka dopisne građe. Uza svaku je također, kad je riječ o fondu *Salona Christiana,* označen svezak iz kojeg je izvađena i redni broj pod kojim se u dotičnomu svesku čuva. Osim toga dodana je oznaka o kakvom se predlošku radi, koje je vrste dopis (pismo, razglednica, dopisnica, bilješka).

Uz riječ izdavača i kratki osvrt na preklopu korica u knjizi se nalazi predgovor priređivača dra Ostojića, u kojemu je iznesena struktura materijala i kratki podaci o naslovnicima, na hrvatskom i francuskom jeziku. Zbog lakšeg služenja ovim izdanjem na kraju su dodani predmetni indeksi: Kazalo osoba, Kazalo mjesta i Kazalo stvari. Od priloga donesene su fotografije Bulića i Delehayea kao i njihovi autografi. Knjiga je u cjelini tehnički izvrsno opremljena. S njom je započeta i u ovom segmentu uspješno ostvarena akcija prikupljanja, obrade i izdavanja do sada malo poznatog aspekta Bulićeve djelatnosti — njegove korespondencije.

Ovaj prvi svezak Bulićeve korespondencije — potvrdimo u zaključku — baca jarko svjetlo na don Franu i njegovo djelo, otkriva njegove veze i duhovne preokupacije, trajnu humanost i stalnu brigu za povijesnu istinu i znanstvene rezultate; iznosi na vidjelo žar s kojim je radio i živio, uprisutnjuje povijesnu važnost njegovih otkrića, potvrđuje ugled koji je s pravom uživao u zemlji i svijetu.

Zapravo, ovaj svezak na svoj način čuva don Franin trud, uspjehe i uspomene te predmetno prati i osvjetljuje jedno od najvažnijih razdoblja otkrivanja, valoriziranja, konzerviranja i široke afirmacije naše kulturne baštine. Stoga je višestruko važno za našu povijest i kulturu, kao izvor i kao svjedočanstvo.